

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA INFORMATIKA TERMINLARINING SHAKLLANISHI

Xodjaeva Dilafro'z Izatilloevna

DSc, Buxoro davlat universiteti

d.i.xodjaeva@buxdu.uz

Ubaydillayeva Shirinoy Elyorjon qizi

Buxoro davlat universiteti 1-bosqich magistranti

shirinubaydillayeva01@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15869481>

Annotatsiya: Mazkur tezis ingliz va o'zbek tillarida informatika sohasi terminlarining shakllanishi, ularning lingvistik va semantik xususiyatlari, tarjima usullari hamda o'zbek tilida qo'llanilish holatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Asosan inglizcha IT terminlarining o'zbek tiliga kirib kelish mexanizmlari: transliteratsiya, kalkalash, semantik moslashtirish, to'g'ridan-to'g'ri qabul qilish kabi yo'llar tahlil qilingan. O'zbek tilining leksik tizimiga yangi informatika terminlarining integratsiyasi, ularning o'zlashtirilish darajasi va lingvistik moslashuvi yoritilgan.

Kalit so'zlar: informatika, termin, ingliz tili, o'zbek tili, tarjima, kalkalash, moslashtirish, lingvistika.

THE FORMATION OF COMPUTER SCIENCE TERMS IN ENGLISH AND UZBEK

Abstract: This thesis explores the formation of computer science terms in English and Uzbek, focusing on their linguistic and semantic features, methods of translation, and application in the Uzbek language. The study analyzes how English IT terminology is introduced into Uzbek through transliteration, calquing, semantic adaptation, and direct borrowing. It highlights the integration of new informatics-related vocabulary into the Uzbek lexical system and the degree of linguistic adaptation involved.

Keywords: informatics, terminology, English, Uzbek, translation, calquing, adaptation, linguistics.

ФОРМИРОВАНИЕ ТЕРМИНОВ ИНФОРМАТИКИ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация: Данная тезис посвящена изучению формирования терминов в области информатики на английском и узбекском языках, а также их лингвистическим и семантическим особенностям, способам перевода и использованию в узбекском языке. Исследуются механизмы проникновения английских IT-терминов в узбекский язык: транслитерация, калькирование, семантическая адаптация и прямое заимствование. Освещаются процессы интеграции новых терминов в лексическую систему узбекского языка.

Ключевые слова: информатика, терминология, английский язык, узбекский язык, перевод, калькирование, адаптация, лингвистика.

XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi dunyo tillari leksik tizimiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Jumladan, informatika sohasi bilan bog'liq yuzlab, balki minglab yangi terminlar har yili ilm-fan, ta'lim va texnik muhitga kirib kelmoqda. Bu

terminlar asosan ingliz tilida shakllanadi, chunki ingliz tili global ilmiy-texnik muloqot vositasiga aylangan. Shuning uchun ko‘plab davlatlarda, jumladan O‘zbekistonda ham, ingliz tilidagi informatika atamalarini ona tiliga tarjima qilish, ularni moslashtirish, tizimlashtirish va rasmiy til normalariga kiritish ehtiyoji yuzaga kelmoqda.

O‘zbek tilida informatika terminlarini shakllantirish masalasi bugungi tilshunoslik va tarjimashunoslik sohasining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. Chunki tilning rivoji nafaqat uning adabiy boyligiga, balki ilmiy-texnik terminologiya bilan boyishiga ham bog‘liq. Afsuski, so‘nggi yillarda ingliz tilidan to‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki rus tili orqali kirib kelayotgan axborot texnologiyalari atamaları o‘zbek tilida turlicha shakllarda qo‘llanmoqda, bu esa normativlik, izchillik va tushunarlilik jihatdan muammolar keltirib chiqarmoqda. Bunda asosiy muammo – terminlarning bir necha variantda mavjudligi, standart lug‘atlarning yetarli emasligi va mutaxassislar o‘rtasida yagona yondashuvning shakllanmaganligidir.

Mazkur ilmiy ishda ingliz va o‘zbek tillarida informatika terminlarining shakllanish usullari – transliteratsiya, kalkalash, semantik moslashtirish va to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zlashtirish holatlari – lingvistik va amaliy misollar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘zbek tilining leksik tizimida bu atamalarning qanday joylashayotgani, qanday moslashtirilayotgani va xalqaro tajriba bilan solishtirilgan holda rivojlanish istiqbollari ko‘rib chiqiladi.

Informatika terminologiyasini izchil va ilmiy asosda o‘zbek tiliga moslashtirish, uni standartlashtirish, ta‘lim va ishlab chiqarish sohasiga joriy etish – davlat tilining funksional imkoniyatlarini kengaytiradi, zamonaviy texnologik tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, informatika atamalarining lingvistik shakllanish jarayonini o‘rganish ilmiy-amaliy jihatdan katta ahamiyatga ega.

Ingliz tilidan o‘zbek tiliga terminlar o‘tish yo‘llari

1. Transliteratsiya. Bu usulda so‘zlar ingliz tilidagi yozilishiga yaqin tarzda o‘zbek tiliga qabul qilinadi. Bu usul tezkorlik va qulaylik bilan ajralib turadi, ammo fonetik va grammatik moslashuv doim ham ta‘minlanmaydi. Masalan: *“Laptop”* → *laptop*, *“Browser”* → *brauzer*, *“File”* → *fayl*

2. Kalkalash. Bunda so‘z birikmalari tarkibiy qismlari tarjima qilinadi. Misol uchun: *“Operating system”* → *operatsion tizim*, *“Search engine”* → *qidiruv tizimi*, *“Web application”* → *veb-ilova*

3. Semantik moslashtirish. Bu usulda atama to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilinmasdan, unga mos ma‘no izlanadi. Bunga quyidagi birikmalar misol bo‘ladi. *“Cloud storage”* → *bulutli saqlash xizmati*, *“Cybersecurity”* → *kiberxavfsizlik*, *“Backup”* → *zaxira nusxa*

4. To‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zlashtirish. Ba‘zan inglizcha atamalar o‘zbek tilida o‘zgartirilmasdan qabul qilinadi, ayniqsa foydalanuvchi interfeyslarida. Masalan: *Keyboard*, *mouse*, *scroll*, *link*, *click*

Terminologik muammolar va standartsizlik

1. Tarjimada bir nechta variantlar yaratish. Masalan, *“interface”* so‘zining *“interfeys”*, *“tashqi ko‘rinish”*, *“muloqot muhiti”* kabi variantlari mavjud. Bu esa o‘quv jarayoni va hujjatlar tayyorlashda chalkashlikka olib keladi.

2. Rus tilining ta‘siri. Sovet davridan qolgan ruscha atamalar hozirgacha terminlarga ta‘sir qilmoqda va nutqa so‘zlovchilar tomonidan foydalanilmoqda. Misol uchun, *“Papka”* (ruscha), *“papka/fayl jildi”* (inglizcha va o‘zbekcha aralash); *“Programmist”* (ruscha), *“dasturchi”* (o‘zbekcha)

3. Standartlashmagan soʻzlar. Baʼzi terminlar Oʻzbek tilining rasmiy lugʻatlarida yoʻq yoki turlicha yozilgan. Misol uchun, “QR code”, “online”, “chatbot”, “stream” kabi soʻzlar turli shakllarda ishlatiladi.

Xalqaro tajriba va oʻzbek tiliga taʼsiri

Fransiya, Germaniya, Xitoy kabi davlatlar oʻz terminlarini oʻz tillariga moslab yaratishga alohida eʼtibor berishadi. Masalan, Xitoyda “kompyuter” soʻzi uchun “**diànnǎo**” (elektron miya) atamasi ishlatiladi. Oʻzbek tilida ham bu yoʻnalish boʻyicha tizimli yondashuvlar talab qilinadi. Oʻzbek tilida mustaqillikdan keyin milliy terminologiya yaratishga intilish kuchaydi. Masalan: “Software” → *dasturiy taʼminot*, “Hardware” → *apparat taʼminoti*, “Update” → *yangilash* kabilar.

Informatika terminlarining evolyutsiyasi va til siyosati

Oʻzbek tilidagi informatik terminlar 1990-yillardan boshlab shakllana boshlagan boʻlsa-da, keyingi yillarda ularning rivojida internet, bloglar va ijtimoiy tarmoqlar katta rol oʻynadi. Tarmoq lingvistikasi (internet orqali shakllanayotgan til). Ijtimoiy tarmoqlarda IT terminlar koʻpincha qisqartirilgan yoki inglizcha holda ishlatiladi. Misol uchun: *VPN, URL, bug, log in, logout, account* kabilar. Bu esa rasmiy til meʼyorlariga mos kelmaydi va standartsiz til muhitini shakllantiradi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining davlat tilini rivojlantirish boʻyicha qarorlariga koʻra, har bir soha uchun aniq terminologik lugʻatlar tuzish va ularni yangilab borish vazifasi qoʻyilgan. Bu ishlar OʻzR Fanlar akademiyasi, Til va adabiyot instituti hamda axborot texnologiyalari sohasi mutaxassisleri bilan hamkorlikda olib borilmoqda.

Xulosa

Informatika va axborot texnologiyalari sohasida yuzaga kelayotgan terminlarning shakllanishi zamonaviy tilshunoslikning muhim masalalaridan biridir. Ushbu sohada atamalar, asosan, ingliz tilida yaratilayotganini inobatga olsak, ularni oʻzbek tiliga toʻgʻri va izchil tarzda oʻtkazish dolzarb vazifalardan boʻlib qolmoqda. Ingliz tilidan kirib kelayotgan informatika terminlarini oʻzlashtirishda bir nechta asosiy yoʻnalishlar mavjud: transliteratsiya, kalkalash, semantik moslashtirish va bevosita qabul qilish. Har bir usulning afzalliklari va kamchiliklari mavjud boʻlib, ularni toʻgʻri tanlash va qoʻllash – terminning oʻzbek tilida tabiiy qabul qilinishini taʼminlaydi.

Tahlillar shuni koʻrsatadiki, bugungi kunda axborot texnologiyalariga oid koʻplab atamalar oʻzbek tiliga tartibsiz, baʼzida esa bir necha variantda kirib kelmoqda. Bu esa nafaqat til meʼyorlari, balki taʼlim tizimi, huquqiy hujjatlar, ommaviy axborot vositalarida noaniqliklarga sabab boʻlmoqda. Shu bois, terminlarni yaratish va moslashtirishda yagona yondashuv, ilmiy asoslangan tahlil, xalqaro tajriba va mahalliy lingvistik xususiyatlarni hisobga olish zarur.

Informatika sohasidagi terminlarning oʻzbek tilida shakllanishi nafaqat tarjima jarayoni, balki til siyosatining bir qismidir. Davlat tilini rivojlantirish, raqamli madaniyatni shakllantirish va zamonaviy texnologiyalarni ommalashtirishda aniq, tushunarli va standartlashtirilgan atamalar muhim rol oʻynaydi. Bu yoʻnalishda rasmiy tashkilotlar, tilshunos olimlar, tarjimonlar va soha mutaxassisleri oʻzaro hamkorlikda ishlashi zarur.

Shuningdek, oʻzbek tilining zamonaviy ehtiyojlarga javob bera oladigan, ilmiy-texnik terminologiyani qamrab olgan rivojlangan til sifatida shakllanishi uchun, informatika sohasidagi atamalarni izchil ishlab chiqish, ularni davlat tili meʼyorlariga moslashtirish, umumiy foydalanishga kiritish muhim vazifalardan biridir. Kelgusida bu yoʻnalishda maxsus

informatika terminlari lug'atlari, onlayn tarjima platformalari va davlat tomonidan tasdiqlangan standartlar ishlab chiqilishi va muntazam yangilanib borilishi lozim.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Raxmonov R. "Zamonaviy informatika terminologiyasi", Toshkent: Fan, 2021.
2. Karimov B. "Inglizcha-o'zbekcha informatika atamalari lug'ati", Toshkent, 2022.
3. Crystal, D. "Language and the Internet", Cambridge University Press, 2011.
4. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi: O'zbek tilining izohli lug'ati. 2020.
5. Oxford Dictionary of Computing. Oxford University Press, 2020.
6. Ахмедов А. "Лингвистика и перевод терминов информационных технологий", Тошкент, 2019.

INNOVATIVE
ACADEMY